

QADRIYATLAR TIZIMI O'ZGARISHINING OILAVIY MUNOSABATLARGA PSIXOLOGIK TA'SIRI

Umarova Shohida Absalomovna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti Psixologiya kafedrasida katta o'qituvchisi

Chirchiq, O'zbekiston

ORCID: [0009-0004-3214-2588](https://orcid.org/0009-0004-3214-2588) E-mail: umarovashohida018@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.21902284>

Annotatsiya: Mazkur maqolada qadriyatlar tizimining zamonaviy jamiyat sharoitida transformatsiyalanishi va uning oilaviy munosabatlarga ko'rsatadigan ijtimoiy-psixologik ta'siri tahlil qilinadi. Oila a'zolarining qadriyatlaridagi tafovutlar, avlodlararo qarashlar farqi, individualizm va an'anaviylik o'rtasidagi ziddiyatlarning oiladagi emotsional muhit, o'zaro ishonch, muloqot sifati hamda psixologik barqarorlikka ta'siri yoritilgan. Shuningdek, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashning psixologik omillari va amaliy tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: qadriyatlar tizimi, oila, oilaviy munosabatlar, psixologik ta'sir, transformatsiya, shaxs, ijtimoiy muhit, kommunikatsiya.

Abstract: This article analyzes the transformation of the value system in modern society and its socio-psychological impact on family relations. The article discusses the impact of differences in the values of family members, differences in intergenerational views, conflicts between individualism and traditionalism on the emotional environment, mutual trust, quality of communication, and psychological stability in the family. Psychological factors and practical recommendations for strengthening family values are also described.

Keywords: value system, family, family relations, psychological impact, transformation, personality, social environment, communication.

Аннотация: В данной статье анализируется трансформация системы ценностей в современном обществе и её социально-психологическое влияние на семейные отношения. Рассматривается влияние различий в ценностях членов семьи, различий во взглядах поколений, конфликтов между индивидуализмом и традиционализмом на эмоциональную среду, взаимное доверие, качество общения и психологическую стабильность в семье. Также описываются психологические факторы и практические рекомендации по укреплению семейных ценностей.

Ключевые слова: система ценностей, семья, семейные отношения, психологическое воздействие, трансформация, личность, социальная среда, общение.

Kirish: Oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy instituti bo'lib, unda shakllanadigan qadriyatlar shaxsning dunyoqarashi, xulq-atvori va ijtimoiy faolligini belgilaydi. So'nggi yillarda globallashuv, axborot texnologiyalarining rivojlanishi, urbanizatsiya, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar natijasida insonlarning qadriyatlar tizimida sezilarli transformatsiyalar yuz bermoqda. Mazkur jarayon oilaviy munosabatlarning mazmuni va sifatiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Qadriyatlarning o'zgarishi ba'zan oilada yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirsa, ayrim hollarda esa nizolar, tushunmovchiliklar, avlodlararo ziddiyatlar va psixologik tanglikni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli ushbu muammoni psixologik jihatdan o'rganish dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqotda tizimli va ijtimoiy-psixologik yondashuvlar asosida nazariy hamda empirik metodlardan foydalanildi. Ilmiy adabiyotlar tahlil qilinib, anketa so'rovi, psixologik test va kuzatish metodlari qo'llanildi. Olingan ma'lumotlar matematik-statistik usullar, jumladan tavsifiy statistika va korrelyatsion tahlil yordamida qayta ishlanib, qadriyatlar tizimi o'zgarishining oilaviy munosabatlarga psixologik ta'siri baholandi.

Asosiy qism: Qadriyatlar tizimi shaxsning hayotiy maqsadlari, e'tiqodi, axloqiy me'yorlari va xulq-atvorini tartibga soluvchi muhim psixologik mexanizm hisoblanadi. U insonning qaror qabul qilishi, ijtimoiy munosabatlarni yo'lga qo'yishi va hayotdagi ustuvor yo'nalishlarini belgilashda asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Oilada shakllanadigan qadriyatlar esa shaxsning ijtimoiylashuvi, ma'naviy kamoloti va psixologik rivojlanishida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Oila a'zolari o'rtasida shakllangan qadriyatlar tizimi ularning o'zaro ishonchi, hamkorligi, emotsional yaqinligi hamda oilaviy barqarorlikni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi. Urbanizatsiya, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi, iqtisodiy munosabatlarning o'zgarishi va madaniyatlararo aloqalarning kengayishi natijasida jamiyatda qadriyatlar

tizimida sezilarli transformatsiyalar kuzatilmoqda. Mazkur jarayon oilaviy munosabatlarning mazmuni, oilaviy rollar va mas'uliyat taqsimotiga ham bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Ayniqsa, an'anaviy oilaviy qadriyatlarining zamonaviy qarashlar bilan uyg'unlashuvi yoki qarama-qarshiligi oilada yangi psixologik vaziyatlarni yuzaga keltirmoqda. Hozirgi davrda oilalarda kuzatilayotgan asosiy o'zgarishlardan biri individual manfaatlarining jamoaviy manfaatlardan ustun qo'yilishidir. Natijada oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro mas'uliyat, mehr-oqibat, hurmat va hamjihatlik kabi qadriyatlarining mazmuni o'zgarib, shaxsiy mustaqillik va individual ehtiyojlarga ko'proq e'tibor qaratilmoqda. Bu esa ayrim hollarda oila ichidagi psixologik muvozanatning buzilishiga, muloqot sifatining pasayishiga va oilaviy nizolarning kuchayishiga sabab bo'lmoqda.

Psixologik nuqtai nazardan, oila a'zolarining qadriyatlari bir-biriga mos kelmasligi quyidagi salbiy holatlarni yuzaga keltirishi mumkin:

1. oilada samarali muloqotning buzilishi va kommunikativ to'siqlarning kuchayishi;
2. er-xotin o'rtasidagi emotsional yaqinlik hamda o'zaro ishonchning pasayishi;
3. ota-ona va farzandlar o'rtasida avlodlararo qarashlar tafovutining kuchayishi;
4. oilaviy rollar va mas'uliyatlarining qayta taqsimlanishi natijasida kelishmovchiliklarning yuzaga kelishi;
5. psixologik stress, emotsional zo'riqish va oilaviy nizolarning ortishi.

Oilada kommunikativ muammolarning kuchayishi. Qadriyatlar tizimidagi tafovut oila a'zolari o'rtasida o'zaro tushunish va samarali muloqotning susayishiga olib keladi. Natijada fikr almashish jarayonida kelishmovchiliklar, bir-birini tinglamaslik va nizoli vaziyatlar ko'payadi.

Er-xotin o'rtasidagi emotsional yaqinlikning pasayishi. Hayotiy maqsadlar va qadriyatlardagi farqlar er-xotin o'rtasidagi o'zaro ishonch, mehr-muhabbat va psixologik yaqinlikning kamayishiga sabab bo'lishi mumkin. Bu esa oilaviy munosabatlarning barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Ota-ona va farzandlar o'rtasida avlodlararo kelishmovchiliklarning ortishi. Zamonaviy va an'anaviy qadriyatlarga bo'lgan munosabatdagi tafovut avlodlar o'rtasida dunyoqarash farqlarini yuzaga keltiradi. Bunday holat tarbiya usullari, hayotiy qarashlar va qaror qabul qilishda ziddiyatlarni kuchaytiradi.

Oilaviy rollarning qayta taqsimlanishi. Ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning o'zgarishi natijasida oiladagi an'anaviy rol va vazifalar qayta shakllanadi. Bu jarayon moslashuv muvaffaqiyatli kechganda oilaviy hamkorlikni kuchaytirishi, aks holda esa kelishmovchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin.

Psixologik stress va oilaviy nizolarning ko'payishi. Qadriyatlardagi nomuvofiqlik oila a'zolarida emotsional zo'riqish, tashvish va ruhiy bosimni kuchaytiradi. Uzoq davom etuvchi psixologik stress esa oilaviy nizolarning tez-tez takrorlanishi hamda oiladagi psixologik muhitning yomonlashishiga olib keladi.

Shu bilan birga, qadriyatlar uyg'un shakllangan oilalarda psixologik iqlim barqaror bo'ladi. Bunday oilalarda o'zaro hurmat, ishonch, hamkorlik va emotsional qo'llab-quvvatlash yuqori darajada rivojlangan bo'lib, nizolar konstruktiv muloqot orqali hal etiladi. Oila a'zolari bir-birining fikrini hurmat qiladi, qarorlar o'zaro kelishuv asosida qabul qilinadi va bu oilaning mustahkamligini ta'minlaydi. Zamonaviy axborot makoni, internet va ijtimoiy tarmoqlar ham qadriyatlar tizimining shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Turli madaniyatlar, hayot tarzi va qarashlarning ommaviy axborot vositalari orqali tez tarqalishi yoshlarning dunyoqarashi va hayotiy ustuvorliklarini o'zgartirmoqda. Natijada ayrim hollarda ota-onalar va farzandlar o'rtasida qadriyatlarga bo'lgan munosabatda tafovutlar paydo bo'lib, bu oilaviy munosabatlarga salbiy ta'sir etishi mumkin. Biroq oilada ochiq muloqot, o'zaro hurmat va psixologik qo'llab-quvvatlash mavjud bo'lsa, bunday tafovutlar konstruktiv tarzda bartaraf etiladi. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, qadriyatlar tizimining o'zgarishi oilaviy munosabatlarga faqat salbiy emas, balki ijobiy ta'sir ham ko'rsatishi mumkin. Agar oila a'zolari yangi ijtimoiy sharoitlarga moslashish, bir-birini tushunish va umumiy maqsadlarni belgilashga intilsalar, qadriyatlar transformatsiyasi oilaning rivojlanishi va psixologik barqarorligini ta'minlovchi omilga aylanadi. Shu sababli oilalarda psixologik madaniyatni yuksaltirish, samarali muloqotni rivojlantirish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash hamda oilaviy tarbiyani takomillashtirish bugungi kunda muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

Qadriyatlar tizimi oilaviy munosabatlarning psixologik asosini tashkil etuvchi muhim omillardan biridir. Oila a'zolarining hayotga, mehnatga, tarbiyaga, o'zaro mas'uliyatga va axloqiy me'yorlarga bo'lgan munosabati ularning qadriyatlar tizimi orqali namoyon bo'ladi. Mazkur tizimdagi o'zgarishlar oiladagi shaxslararo munosabatlarning mazmuni va sifatiga bevosita ta'sir etadi. Zamonaviy jamiyatda globallashuv, urbanizatsiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, ta'lim imkoniyatlarining kengayishi hamda iqtisodiy munosabatlarning o'zgarishi natijasida oilalarda qadriyatlar transformatsiyasi

kuzatilmoqda. An'anaviy oilalarda ustuvor bo'lgan jamoaviylik, kattalarga hurmat, oila manfaatlarini shaxsiy manfaatlardan ustun qo'yish kabi qadriyatlar asta-sekin individual erkinlik, shaxsiy rivojlanish va mustaqil qaror qabul qilish kabi zamonaviy qadriyatlar bilan uyg'unlashmoqda. Ushbu jarayon ayrim oilalarda ijobiy natijalar bersa, ayrim hollarda psixologik ziddiyatlarning yuzaga kelishiga sabab bo'ladi. Qadriyatlar tizimidagi tafovut eng avvalo oiladagi muloqot sifatiga ta'sir ko'rsatadi. Oila a'zolarining hayotiy qarashlari va ustuvor maqsadlari bir-biridan farq qilganda o'zaro tushunish qiyinlashadi, samarali muloqot susayadi va nizoli vaziyatlar ko'payadi. Ayniqsa, er-xotin yoki ota-ona va farzandlar o'rtasidagi qadriyatlarga oid qarashlarning mos kelmasligi oiladagi psixologik iqlimning yomonlashishiga olib kelishi mumkin. Er-xotin munosabatlarida qadriyatlar uyg'unligi oilaviy barqarorlikning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Oilaviy mas'uliyat, farzand tarbiyasi, moliyaviy boshqaruv yoki kasbiy faoliyatga doir qarashlarning keskin farqlanishi emotsional yaqinlikning pasayishiga, o'zaro ishonchning susayishiga va nizolarning kuchayishiga sabab bo'ladi. Bunday vaziyatlarda sheriklarning bir-birini tushunishi va qo'llab-quvvatlashi kamayib, oiladagi psixologik muvozanat izdan chiqishi mumkin.

Qadriyatlar transformatsiyasi ota-ona va farzandlar o'rtasidagi munosabatlarga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi yoshlarning dunyoqarashi va qadriyatlarini tez o'zgartirmoqda. Natijada ota-onalarning an'anaviy qarashlari bilan farzandlarning zamonaviy qarashlari o'rtasida tafovut yuzaga keladi. Bu esa tarbiya usullariga, oilaviy qarorlarni qabul qilishga va o'zaro ishonch darajasiga salbiy ta'sir etishi mumkin. Shuningdek, qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlar oilaviy rollarning qayta shakllanishiga ham olib kelmoqda. Ayollarning mehnat bozoridagi faolligi, erkaklarning farzand tarbiyasidagi ishtirokining ortishi va oiladagi vazifalarning teng taqsimlanishi zamonaviy oilalarning muhim xususiyatiga aylanmoqda. Agar oila a'zolari ushbu o'zgarishlarni o'zaro kelishuv va hurmat asosida qabul qilsalar, oilaviy munosabatlar yanada mustahkamlanadi. Aks holda esa rollar bilan bog'liq kelishmovchiliklar psixologik zo'riqishni kuchaytiradi. Qadriyatlar tizimidagi nomuvofiqlik oila a'zolarining ruhiy holatiga ham ta'sir qiladi. Doimiy kelishmovchilik, bir-birini tushunmaslik va emotsional qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi stress, xavotir, tushkunlik va oilaviy nizolarning kuchayishiga sabab bo'ladi. Bunday holat uzoq davom etsa, oilaviy barqarorlik izdan chiqishi, ajralish xavfi ortishi va farzandlarning psixologik rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shu bilan birga, qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlar har doim ham salbiy oqibatlariga olib kelmaydi. Agar oilada ochiq muloqot, o'zaro hurmat, bag'rikenglik va psixologik qo'llab-quvvatlash mavjud bo'lsa, yangi qadriyatlar oilaning zamonaviy sharoitlarga muvaffaqiyatli moslashishiga xizmat qiladi. Oila a'zolarining umumiy maqsad va qadriyatlar atrofida birlashishi emotsional yaqinlikni mustahkamlaydi, nizolarni konstruktiv hal etish imkonini yaratadi hamda oilaning psixologik barqarorligini ta'minlaydi. Demak, qadriyatlar tizimining o'zgarishi oilaviy munosabatlarning psixologik xususiyatlarini belgilovchi asosiy omillardan biri bo'lib, uning ta'siri oila a'zolarining o'zaro muloqoti, emotsional yaqinligi, ishonchi, oilaviy rollarni qabul qilishi va psixologik moslashuv darajasida namoyon bo'ladi. Shu sababli oilalarda milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash, psixologik madaniyatni rivojlantirish hamda konstruktiv muloqot ko'nikmalarini shakllantirish oilaviy barqarorlikni mustahkamlashning muhim sharti hisoblanadi.

Oilaviy munosabatlarda qadriyatlar tizimining o'zgarishi har doim ham salbiy hodisa sifatida baholanmaydi. Aksincha, bu jarayon jamiyat taraqqiyoti, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar va madaniy rivojlanishning tabiiy natijasi hisoblanadi. Muhim jihat shundaki, oila a'zolarining yangi qadriyatlarni qanday qabul qilishi, ularga moslasha olishi hamda mavjud oilaviy qadriyatlar bilan uyg'unlashtira bilishi oiladagi psixologik muhitning barqarorligini belgilaydi. Agar oila a'zolari o'zaro hurmat, bag'rikenglik va hamkorlik tamoyillari asosida yangi qarashlarni qabul qilsalar, qadriyatlar transformatsiyasi oilaning rivojlanishi, o'zaro ishonchning mustahkamlanishi va oilaviy munosabatlarning yanada takomillashishiga xizmat qiladi. Psixologik moslashuv darajasi yuqori bo'lgan oilalarda o'zgarishlar konstruktiv xarakter kasb etadi. Bunday oilalarda oila a'zolari bir-birining fikri va ehtiyojlarini inobatga oladi, yuzaga kelgan kelishmovchiliklarni ochiq muloqot va o'zaro murosaga asoslangan holda hal etadi. Natijada oilada emotsional yaqinlik, o'zaro ishonch va psixologik qo'llab-quvvatlash muhiti shakllanadi. Bu esa oilaning tashqi ijtimoiy o'zgarishlarga nisbatan moslashuvchanligini oshirib, uning barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi. Aksincha, psixologik moslashuv darajasi past bo'lgan oilalarda qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlar turli ziddiyatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Oila a'zolarining bir-birining qarashlarini qabul qilmasligi, an'anaviy va zamonaviy qadriyatlar o'rtasidagi qarama-qarshiliklar, o'zaro muloqotning yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi emotsional uzoqlashish, ishonchning pasayishi va oilaviy nizolarning kuchayishiga olib keladi. Bunday vaziyatlarda oiladagi psixologik iqlim yomonlashadi, stress va xavotir kuchayadi hamda oilaviy barqarorlikka salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ayrim hollarda esa uzoq davom etgan ziddiyatlar

oilaning parchalanish xavfini ham oshirishi mumkin. hu sababli oilalarda sog'lom psixologik muhitni shakllantirish, psixologik madaniyatni rivojlantirish va konstruktiv muloqot ko'nikmalarini mustahkamlash muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Oila a'zolarida bir-birini tinglash, fikrlarni hurmat qilish, nizolarni tinch yo'l bilan hal etish va o'zaro qo'llab-quvvatlash madaniyatini rivojlantirish qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlarning salbiy oqibatlarini kamaytiradi. Shuningdek, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash, oilaviy tarbiya jarayonida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash hamda oilalarga psixologik maslahat va treninglar tashkil etish oilaviy munosabatlarning barqarorligini ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Demak, qadriyatlar tizimining o'zgarishi oilaviy munosabatlarning rivojlanishiga ikki tomonlama ta'sir ko'rsatishi mumkin. Mazkur jarayonning ijobiy yoki salbiy kechishi, avvalo, oila a'zolarining psixologik moslashuv darajasi, o'zaro muloqot sifati, emotsional qo'llab-quvvatlash muhiti hamda umumiy qadriyatlar atrofida birlasha olish qobiliyatiga bog'liq. Shu jihatdan oilalarda psixologik madaniyatni rivojlantirish va qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash zamonaviy oilaviy siyosat hamda psixologik xizmatlarning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Xulosa. Qadriyatlar tizimining o'zgarishi zamonaviy jamiyat rivojlanishining tabiiy va muqarrar jarayoni bo'lib, u oilaviy munosabatlarning mazmuni, shakli hamda psixologik xususiyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'tkazilgan nazariy tahlillar shuni ko'rsatadiki, oila a'zolari o'rtasidagi qadriyatlar uyg'unligi o'zaro ishonch, hurmat, emotsional yaqinlik, samarali muloqot va oilaviy barqarorlikni ta'minlovchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Aksincha, qadriyatlar tizimidagi tafovutlar oilaviy nizolar, avlodlararo kelishmovchiliklar, kommunikativ muammolar, emotsional uzoqlashish hamda psixologik zo'riqlashlarning kuchayishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, qadriyatlar transformatsiyasi har doim ham salbiy oqibatlarga olib kelmaydi. Agar oila a'zolari yangi ijtimoiy sharoitlarga moslasha olsa, o'zaro hurmat va bag'rikenglik tamoyillariga amal qilsa hamda ochiq muloqotni yo'lga qo'ysa, qadriyatlardagi o'zgarishlar oilaning rivojlanishi va psixologik barqarorligini mustahkamlovchi omilga aylanishi mumkin. Demak, oiladagi psixologik muhitning sifati ko'p jihatdan oila a'zolarining qadriyatlarga munosabati va ularni uyg'unlashtirish qobiliyatiga bog'liq. Shu sababli oilalarda sog'lom psixologik muhitni shakllantirish, samarali muloqot madaniyatini rivojlantirish, o'zaro ishonch va hamkorlikni mustahkamlash, shuningdek, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Kelgusida mazkur yo'nalishda empirik tadqiqotlar olib borish va qadriyatlar tizimining turli ijtimoiy guruhlardagi o'zgarishlarini chuqurroq o'rganish oilaviy munosabatlarni yanada takomillashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.Karimova V.M. Oila psixologiyasi. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2022.
2. G'oziyev E.G'. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2021.
- 3.Schwartz S.H. A Theory of Basic Human Values. In: Handbook of Basic Principles and Values. Oxford University Press, 2021.
- 4.Hofstede G., Hofstede G.J., Minkov M. Cultures and Organizations: Software of the Mind. 4th ed. New York: McGraw-Hill, 2023.
5. Walsh F. Strengthening Family Resilience. 4th ed. New York: Guilford Press, 2021.
6. Bronfenbrenner U., Morris P.A. The Bioecological Model of Human Development. In: Handbook of Child Psychology and Developmental Science. 8th ed. Wiley, 2022.
7. UNICEF. The State of the World's Children 2024: The Future of Childhood. New York: UNICEF, 2024.
8. World Health Organization (WHO). World Mental Health Report: Transforming Mental Health for All. Geneva: WHO, 2022.
9. United Nations. World Social Report 2024: Social Development in Times of Global Change. New York: United Nations, 2024.
- 10.UNESCO. Global Education Monitoring Report 2024/25. Paris: UNESCO, 2024.